

Protokół z posiedzenia Grupy Roboczej do spraw Ocen Oddziaływania na Środowisko Toruń, 3-4 października 2016 roku

Dzień pierwszy – 3 października 2016 r.

Posiedzenie poświęcone było problematyce związanej z chowem i hodowlą zwierząt, o obsadzie kwalifikującej inwestycję do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i wymagających decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach.

Obecni na posiedzeniu przedstawiciele regionalnych dyrekcji ochrony środowiska zaprezentowali swoje doświadczenia z prowadzonych postępowań. Przedstawili liczbę wydanych od 2008 roku opinii i uzgodnień dla ww. grupy przedsięwzięć, w tym m.in. proponowane przez inwestorów rozwiązania techniczne i technologiczne, jak np. dostosowanie obsady zwierząt do wielkości budynku inwentarskiego, zagospodarowanie nawozów naturalnych, sposoby minimalizacji oddziaływań, wskaźniki przyjmowane do wyliczeń emisji zanieczyszczeń. Zidentyfikowano również niedoskonałości w przepisach prawnych, które uniemożliwiają egzekwowanie od inwestorów prowadzących chów i hodowlę zwierząt lokalizacji inwestycji akceptowanej przez społeczeństwo, jak również pełnych rozwiązań technicznych i technologicznych, zapewniających ochronę środowiska.

Sytuacja w poszczególnych województwach przedstawia się następująco.

RDOŚ w Katowicach – województwo śląskie.

Do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Katowicach w latach 2008-VII.2016r. wpłynęło 35 wniosków wójtów, burmistrzów, prezydentów miast dotyczących opinii o konieczności/odstąpienia od oceny oddziaływania przedsięwzięć z grupy chów i hodowla zwierząt.

rok	liczba wniosków	<210 DJP	>210 DJP	odmowa uzgodnienia
2009	1	1	0	0
2010	2	1	1	0
2011	4	2	1	1
2012	2	1	1	0
2013	12	8	4	0
2014	5	3	2	0
2015	3	0	2	1
2016	6	1	5	0
razem	35	17	16	2

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

Wyżej wymienione przedsięwzięcia (budynki inwentarskie) realizowane są na terenach nieobjętych miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego tj: przemysłowo - usługowych; produkcji i obsługi produkcji w gospodarstwach rolnych, hodowlanych, ogrodniczych, w tym obiekty obsługi rolnictwa, składy i magazyny, obiekty produkcji zwierzęcej i roślinnej; obsługi i produkcji w gospodarstwach rolnych, hodowlanych i ogrodniczych; produkcji rolnej.

Najbliższa zabudowa mieszkaniowa znajduje się w odległości od 50 m – 800 m od planowanego przedsięwzięcia. W większości wnioskach w najbliższej odległości znajdują się budynki mieszkalne należące do właściciela fermy .

W ramach prowadzonych postępowań stwierdzono dla 11 przedsięwzięć obowiązek przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko.

RDOŚ w Katowicach odmówił uzgodnienia realizacji planowanych przedsięwzięć z uwagi na brak możliwości określenia warunków w przypadku gdy raport o oś nie spełniał wymogów ustawy o oś i stosownych uzupełnień, wyjaśnień (brak odpowiedzi na wezwania organu) dotyczących m.in.: informacji o rodzajach terenów podlegających ochronie akustycznej znajdujących się najbliżej miejsca lokalizacji planowanej fermy drobiu; rozbieżności w odległościach lokalizacji fermy od najbliższej zabudowy mieszkaniowej (opinia mieszkańców, mpzp, raport); informacji o pracy wentylatorów w porze nocnej; określenia izolacyjności akustycznej planowanego przedsięwzięcia; błędnych informacji na temat wielkości emisji np. pyłu zawieszonego PM 10 z projektowanego kurnika (podano roczną emisję pyłu PM10 - 2,67 Mg/rok po przeliczeniu emisja pyłu PM10 wynosi 2,92 Mg/rok);rozwiązań ograniczających uciążliwość odorową; wpływu inwestycji na środowisko przyrodnicze w tym : oddziaływania skumulowanego, opisu oddziaływania planowanego przedsięwzięcia na obszary objęte ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody; uzasadnienia braku wpływu przedsięwzięcia na cele środowiskowe jednolitych części wód (jcw), w tym zwłaszcza wód podziemnych (jcwpd); informacji nt. lokalizacji i pojemności szamba; ilości i magazynowania gnojowicy.

Wnioski i uwagi społeczeństwa wpływające do RDOŚ w czasie prowadzonego postępowania, dotyczące realizowanego przedsięwzięcia zostały przeanalizowane i uwzględnione w opinii/postanowieniu RDOŚ a następnie przesłane do organu właściwego do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach .

RDOŚ w Kielcach – województwo świętokrzyskie

Wydano:

1. 40 postępowań w zakresie opinii co do potrzeby przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko, z czego 22 dotyczyły kurników, a 18 chlewni.
2. W zakresie uzgodnień:
 - 26 postępowań dla II grupy przedsięwzięć tj. 40 – 209 DJP, z czego 17 dotyczyło kurników, a 9 chlewni;

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

- 24 postępowania dla I grupy przedsięwzięć tj. ≥ 210 DJP – 24 postępowania, z czego 20 dotyczyło kurników, a 4 chlewni.
Ponadto pojedyncze przypadki dotyczyły chowu nerek, kaczek i indyków, a w przypadku była prowadzono 6 postępowania dla II grupy przedsięwzięć.

W zakresie zagospodarowania nawozów w raportach przedstawiane są rozwiązania obejmujące:

– **pomiot:**

- zbywanie w całości odbiorcom indywidualnym bezpośrednio po zakończeniu cyklu,
- przekazywanie do biogazowi,
- przekazywanie na potrzeby wytwarzania podłoża pod uprawę pieczarek.

– **gnojowica, gnojówka, obornik:**

- zagospodarowanie na polach własnych i dzierżawionych,
- przekazywanie indywidualnym odbiorcom,
- przekazywanie do biogazowi.

Problemy:

- podział przedsięwzięć w obrębie działki inwestycyjnej pomiędzy różnych inwestorów,
- duże rozbieżności w zakresie wskaźników emisji w literaturze,
- zaniżanie wskaźników emisji w raportach.

Protesty - większość protestów dotyczy uciążliwości odorowej samej inwestycji jak i podczas zagospodarowania pomiotu i gnojowicy do nawożenia pól oraz spadku wartości nieruchomości.

Jedynie w 4 przypadkach (z czego jeden dotyczył chowu brojlerów, a trzy chlewni) z uwagi na konflikty społeczne. Inwestor wycofał się z realizacji inwestycji w danej lokalizacji.

RDOŚ w Gdańsku – województwo pomorskie

W województwie pomorskim w latach od 15.11.2008 do 15.09.2016 do RDOŚ wpłynęło 196 wniosków o wydanie opinii co do konieczności przeprowadzenia ooś i 126 wniosków o uzgodnienie warunków realizacji przedsięwzięcia dla inwestycji polegających na chowie i hodowli drobiu, trzody chlewnej i bydła.

W latach tych w zakresie uzgodnienia warunków realizacji zostały wydane 73 uzgodnienia dla przedsięwzięć o obsadzie od 60 do 210 DJP i 53 uzgodnień dla przedsięwzięć powyżej 210 DJP. W ramach tych uzgodnień 37 wniosków wymagało uzyskania pozwolenia zintegrowanego.

Autorzy raportów do opracowywania dokumentacji związanej z ooś, stosują następujące rodzaje programów:

a) w zakresie emisji hałasu:

- LEQProfessional wersja 6.x dla Windows, oprac. przez Biuro Studiów i Projektów Ekologicznych oraz Technik Informatycznych 97-300 Piotrków Tryb.
- LEQProfessional 6F, oparty o model obliczeniowy z normą PN-ISO 9613-2:2002,

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

b) w zakresie emisji amoniaku i siarkowodoru:

- OPERAT – FB dla Windows wersja 6.14.5 firmy Proeko Ryszard Samoć z Kalisza
- OPERAT FB wersja 5.3.3/2009 Ryszard Samoć.

Ponadto autorzy raportów opierają się na opracowaniach:

- a) Poradnik metodyczny w zakresie PRTR dla instalacji do intensywnego chowu i hodowli drobiu, Warszawa 2009r,
- b) Wytyczne w zakresie wykorzystania produktów ubocznych oraz zalecanego postępowania z odpadami w rolnictwie i przemyśle rolno – spożywczym, Falenty – Warszawa, 2010r.
- c) Dokument referencyjny dotyczący Najlepszych Dostępnych Technik dla intensywnego chowu lub hodowli drobiu lub świń BREF.

Z analizy spraw wpływających do RDOŚ w Gdańsku z terenu województwa pomorskiego można stwierdzić, że obiekty inwentarskie przeznaczone do hodowli drobiu lub chowu trzody chlewnej są lokalizowane z dala od zabudowy mieszkaniowej.

Mniejsze gospodarstwa do 210 DJP zlokalizowane są na naszym terenie na obrzeżach wsi lub w jej centrum. Wynika, to z faktu, iż większość wsi to były wioski popegerowskie, w których zlokalizowana jest infrastruktura techniczna. Lokalizacja dużych gospodarstw rolnych na terenie naszego województwa ograniczona jest poprzez dużą lesistość – ok. 36 %, oraz brak dostępności niezbędnej infrastruktury technicznej (np. drogi, wodociąg i kanalizacja).

Z analizy dokumentacji, dotyczącej sposobów zagospodarowania nawozów naturalnych (obornika, gnojówki, gnojowicy) wynika, że:

- chów trzody chlewnej prowadzony jest głównie w technologii bezściółkowej na rusztach. Powstająca w tym systemie chowu gnojowica jest zagospodarowywana jako nawóz naturalnych do celów nawozowych na gruntach rolnych inwestora lub zbywana innym rolnikom na podstawie zawartej umowy. W indywidualnych przypadkach Inwestorzy decydują się na zbywanie gnojowicy jako odpadu do biogazowni. Na terenie województwa istnieje mała liczba biogazowni, która przyjmowałaby tego rodzaju odpad. Na terenie województwa jest 9 funkcjonujących biogazowni, z czego 4 biogazownie należą do firmy Poldanor, która jest jednym z największych producentów trzody chlewnej w Polsce i funkcjonują wyłącznie na jej potrzeby.
- hodowla drobiu prowadzona jest wyłącznie w technologii ściółkowej. Powstający w tym systemie obornik Inwestorzy wykorzystują jako nawóz naturalnych na gruntach rolnych lub zdwaja jako odpad do pieczarkarni. Jako odbiorcę odpadu najczęściej wskazują firmę OKECHAMP w Poznaniu (na podstawie oświadczenia).
- bydło utrzymywane jest w technologii płytowej ściółki. Nawozy naturalne powstające w tym systemie chowu (obornik + gnojówka) są zagospodarowywane na gruntach rolnych zgodnie z ustawą o nawozach i nawożeniu.

W okresie funkcjonowania RDOŚ (od 2008 – 2015) do tut. organu wpłynęło 15 protestów do spraw. Gminy nie zawsze przesyłają wszystkie uwagi protestujących, w związku z czym

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

dokładna skala protestów nie jest nam znana. Skala protestów w porównaniu do ilości prowadzonych spraw jest mała.

Najczęściej wskazywane i wymieniane powody w protestach to problemy związane:

- z uciążliwością odorową,
- zagospodarowywaniem nawozów naturalnych na gruntach rolnych,
- utratą miejsc rekreacji.

W trakcie opiniowania i uzgadniania napotykamy na problemy dotyczące m.in.:

- a) dzielenia przedsięwzięcia, w celu uniknięcia pozwolenia zintegrowanego,
- b) przyjmowania do obliczeń najniższych wartości wskaźników,
- c) braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- d) braku kontroli nad wydawanymi warunkami w decyzji środowiskowej,
- e) braku przepisu ustawowego, który nakładałby na Inwestora prowadzącego działalność z tzw. II grupy przedsięwzięć obowiązek posiadania płyty obornikowej i zbiornika na gnojowicę,
- f) braku spójności w przepisach tj. inwestycja z II grupy przedsięwzięć dot. chowu drobiu powyżej 160 DJP (powyżej 40 000 stanowisk) wymaga uzyskania pozwolenia zintegrowanego,
- g) w ustawie o nawozach i nawożeniu zostało pominięte bydło i inne zwierzęta gospodarskie,
- h) brak w opracowaniach i rozporządzenia wspólnej jednostki odnoszącej się do ilości zwierząt (liczba DJP i liczba stanowisk, gdzie liczba DJP nigdy nie odpowiada liczbie stanowisk).

RDOŚ w Rzeszowie – województwo podkarpackie

1. Skala Inwestycji w województwie podkarpackim w latach 2008 – 2016:

- ilość opinii w sprawie konieczności przeprowadzenia ooś– 67
- ilość postanowień uzgadniających - 42

2. Największe instalacje (z tzw. I grupy):

fermy brojlera kurzego

- 117 600 sztuk, tj. 470,4 DJP, odległość zabudowy – ok. 280 m
- 600 000 sztuk, tj. 2 400 DJP, odległość zabudowy – ok. 1 100 m
- 500 000 sztuk, tj. 2 000 DJP, odległość zabudowy – ok. 640 m

chlewnie:

- 5 806 sztuk, tj. 450 DJP, odległość zabudowy – ok. 690 m
- 3 449 sztuk, tj. 404,05 DJP, odległość zabudowy – ok. 120 m
- 1 900 sztuk, tj. 266 DJP, odległość zabudowy – ok. 230 m

obory: brak

3. Przyjmowane wskaźniki:

- dokument Referencyjny o Najlepszych Dostępnych Technikach dla Intensywnego Chowu Drobiu i Świń
- pomiary z instalacji o takim samym charakterze i podobnej obsadzie

4. Protesty wynikają głównie z:

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

- uciążliwości odorowej związanej z chowem i hodowlą zwierząt, zagospodarowaniem odpadów technologicznych,
- obawy przed możliwością zanieczyszczenia środowiska wodno – gruntowego, niekontrolowanym uwolnieniem gnojowicy, dewastacją lokalnych dróg

5. Problemy towarzyszące ooś:

- brak norm w polskim systemie prawnym odnoszących się do zapachów/odorów,
- brak narzędzia prawnego odnośnie narzucenia sposobu zagospodarowania odpadów technologicznych.

RDOŚ w Poznaniu - województwo wielkopolskie

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Poznaniu od 2010 roku łącznie wydał 994 opinie co do potrzeby przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko w toku wydawania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, dla inwestycji polegających na chowie/hodowli zwierząt. Początkowo liczba wydanych opinii oscylowała w granicach 71 – 126 rocznie. W roku 2015 nastąpił drastyczny wzrost wystąpień organów prowadzących postępowanie w sprawie wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach o wydanie opinii, a co za tym idzie także załatwianych przez RDOŚ w Poznaniu spraw. I tak w roku 2015 liczba ta wynosiła 281. Tylko od stycznia do lipca 2016 r. Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Poznaniu wydał 215 opinii co do potrzeby przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko dla przedsięwzięć związanych z chowem/hodowlą zwierząt. Zdecydowana większość opinii dotyczyła chowu/hodowli trzody chlewnej, w mniejszym stopniu była oraz drobiu. W województwie wielkopolskim na dość stabilnym poziomie utrzymują się postępowania dotyczące hodowli zwierząt futerkowych, to jest norki amerykańskiej. Większość postępowań (z wyjątkiem hodowli norek) kończy się wydaniem opinii o braku obowiązku przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko, tylko stosunkowo niewielki procent to stwierdzenie potrzeby wykonania raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko. Dodatkowo zauważyć należy, że w roku 2015 Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Poznaniu wydał łącznie ok. 1700 opinii, a w bieżącym roku do października zarejestrowano już ok. 1500 spraw, wyłącznie dotyczących tzw. screeningu.

Ponadto na terenie Województwa Wielkopolskiego odnotowano od roku 2008 znaczący wzrost liczby prowadzonych postępowań w sprawie uzgodnień warunków realizacji przedsięwzięć dotyczących chowu/hodowli zwierząt. W roku 2008 liczba wydanych postępowań dla tego rodzaju przedsięwzięć wynosiła 13, natomiast w roku 2015 już 146. Należy zaznaczyć, że stanowi to ok. 1/3 wszystkich prowadzonych uzgodnień w tym roku. Wśród takiej liczby uzgodnień w roku 2015, 112 spraw dotyczyło chowu/hodowli zwierząt o obsadzie powyżej 210 DJP.

W Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Poznaniu wstępna weryfikacja faktycznego zagospodarowania terenu dokonywana jest oczywiście na podstawie karty informacyjnej przedsięwzięcia i raportu o oddziaływaniu na środowisko oraz dodatkowo na

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

podstawie ogólnodostępnych źródeł kartograficznych, to jest np. na podstawie danych dostępnych na stronach internetowych www.geoportal.gov.pl oraz www.google.pl/maps.

Dużym problemem na terenie Województwa Wielkopolskiego jest omijanie przepisów prawa przez hodowców zwierząt, w szczególności zwierząt futerkowych. Inwestorzy uzyskują od właściwych organów decyzję o warunkach zabudowy oraz pozwolenie na budowę, dla inwestycji polegających na budowie budynku inwentarskiego o obsadzie 39,9 DJP, bądź 59,9 DJP. Z uwagi na fakt, że inwestycje nie osiągają progów określonych w rozporządzeniu Rady Ministrów z 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz. U. z 2016 r. poz. 71), przed uzyskaniem tych decyzji nie przechodzą procedury związanej z uzyskaniem decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach. Następnie, już po wybudowaniu całej fermy norek, na łącznej powierzchni 7 ha, zwracają się z wnioskiem o wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach dla przedsięwzięcia polegającego na modernizacji obiektu poprzez remont klatek z parterowych, w których mogą przebywać 2 norki na piętrowe, dla 4 osobników. Remont taki umożliwi hodowlę zwierząt o obsadzie np. 200 DJP. Cała pozostała infrastruktura obiektu, to jest nie tylko wiaty, ale też płyta obornikowa, kanalizacja, magazyny itp. są już dostosowane do zmienionej obsady. W latach ubiegłych inwestorzy występowali wprost wyłącznie o zmianę obsady, poprzez zajęcie wszystkich wybudowanych wcześniej klatek. To oznaczało, że cała infrastruktura, łącznie z klatkami od razu była dostosowana do docelowej wielkości.

Na spotkaniu wskazano najbardziej czytelny i oczywisty przykład takich działań. Gdzie dodatkowo, w przedmiotowej sprawie zwrócono się do Powiatowego Inspektora Weterynarii, o kontrolę na fermie i wskazanie ilości wiat do hodowli norek, ilości klatek i znajdujących się w nich zwierząt. Inspektor wskazał, że na terenie przedsięwzięcia (dwóch działek) znajdują się wyłącznie 22 wiaty. Ze zdjęć satelitarnych jednoznacznie wynikało, że wiat było niemalże trzykrotnie więcej. Przedmiotowa sprawa została przekazana do Prokuratora Rejonowego w celu wystąpienia do Wojewody Wielkopolskiego o stwierdzenie nieważności decyzji o warunkach zabudowy oraz pozwolenia na budowę, a także poinformowano o tym fakcie Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska. Niestety okazało się, że obie decyzje zostały wydane przed wejściem w życie zmiany rozporządzenia Rady Ministrów z 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko z 2013 r., która wprowadziła m.in. zapis, że za DJP przyjmuje się maksymalną możliwą obsadę inwentarza w związku z czym nie można było wymagać od inwestora wskazania maksymalnej możliwej obsady, a co za tym idzie inwestor faktycznie nie potrzebował decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach.

Na terenie województwa wielkopolskiego każde przedsięwzięcie polegające na chowie bądź hodowli zwierząt podlega weryfikacji pod względem liczby zwierząt planowanych do utrzymywania na terenie gospodarstwa / fermy, poprzez weryfikację powierzchni hodowlanych oraz weryfikację wielkości urządzeń do magazynowania nawozów naturalnych.

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

Zgodnie z § 2 ust.1 pkt. 51 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz. U. z 2016 r. poz. 71) za liczbę DJP przyjmuje się maksymalną możliwą obsadę inwentarza, co oznacza konieczność oceny potencjalnego wpływu na środowisko największej możliwej obsady zwierząt. W przypadku, gdy maksymalna możliwa obsada po uwzględnieniu powierzchni hodowlanych wskazuje, iż przedsięwzięcie osiągnie progi określone w rozporządzeniu w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, wymagane jest uzyskanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach.

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Poznaniu w 2014 roku skierował do organów administracji architektoniczno-budowlanej, nadzoru budowlanego oraz organów samorządu gminnego właściwych do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach z terenu województwa wielkopolskiego pismo dotyczące nieprzestrzegania obowiązku uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach przed realizacją inwestycji przez prowadzących działalność związaną z hodowlą i chowem zwierząt, a także wskazujące na konieczność weryfikacji powierzchni budynków inwentarskich z danymi zawartymi w przepisach szczegółowych dotyczących utrzymywania gatunków zwierząt gospodarskich oraz zwrócenia szczególnej uwagi na zjawisko dzielenia przedsięwzięć. Od tamtego czasu do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Poznaniu docierają informacje (w tym kierowane są pisma z zapytaniami) o tym, że poszczególne organy faktycznie zwracają baczniejszą uwagę na wymiary budynków inwentarskich.

Ustalając maksymalną obsadę zwierząt na terenie przedsięwzięć brane są pod uwagę zapisy rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 28 czerwca 2010 r. w sprawie minimalnych warunków utrzymywania gatunków zwierząt gospodarskich innych niż te, dla których normy ochrony zostały określone w przepisach Unii Europejskiej (Dz. U. nr 116, poz. 778, z późn. zm.) oraz rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 15 lutego 2010 r. w sprawie wymagań i sposobu postępowania przy utrzymywaniu gatunków zwierząt gospodarskich, dla których normy ochrony zostały określone w przepisach Unii Europejskiej (Dz. U. nr 56, poz. 344, z późn. zm.).

Natomiast wymiary urządzeń do magazynowania nawozów naturalnych dotychczas weryfikowane były przy pomocy Rozporządzenia Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu z dnia 17 sierpnia 2012 r. w sprawie wprowadzania programu działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2012 r., poz. 3601, z późn. zm.), rozporządzenia Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej we Wrocławiu z dnia 13 września 2012 r. w sprawie wprowadzania programu działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2012 r., poz. 3847), a także rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. Nr 17, poz.

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

142, z późn. zm.). Jednakże we wrześniu minęły 4 lata, czyli minął czas kiedy obowiązywały wskazane powyżej programy działań i obecnie mamy ustanowione obszary szczególnie narażone na odpływ azotu, ale nie mamy programu działań na tych obszarach.

Dużym problemem dotyczącym prowadzonych postępowań jest kwestia zagospodarowania nawozów naturalnych. Inwestorzy w większości przypadków nie posiadają wystarczającego areалу gruntów pozwalających zagospodarować całą ilość nawozów z zapewnieniem dawki 170 kg azotu na ha. W związku z czym deklarują, że część nawozów zbywana będzie na podstawie zawartych umów. W związku z ilością i wielkością obsady zwierząt zachodzi obawa, że deklarowane dawki nie są dotrzymywane, a poszczególni rolnicy podpisują umowy z kilkoma hodowcami, faktycznie nie posiadając odpowiednio dużych arealów gruntów. W związku z czym cała powierzchnia województwa wielkopolskiego powoli może nie wystarczyć na zagospodarowanie nawozów powstających na jego terenie.

Dodatkowo problemem jest regularne dzielenie przedsięwzięć, poprzez występowanie braci, sióstr, matek, szwagrów, itd., z wnioskami o wydanie decyzji na budowę poszczególnych budynków inwentarskich. Celem takiego działania jest omijanie konieczności uzyskania pozwolenia zintegrowanego. Naszym zdaniem nie samo pozwolenie zintegrowane inwestorzy omijają, lecz przede wszystkim konieczność wykazania się odpowiednim arealem gruntów. Prawdopodobnie większość hodowców posiadających bardzo duże chlewnie, nie jest w posiadaniu wymaganych powierzchni gruntów własnych do zagospodarowania 70% gnojowicy zgodnie z zapisami ustawy z dnia 10 lipca 2007 r. o nawozach i nawożeniu (Dz. U. z 2015 r. poz. 625).

Problemy jakie wynikają z tego rodzaju przedsięwzięć dotyczą również:

- braku regulacji i mechanizmów prawnych określających minimalną odległość od zabudowy mieszkaniowej,
- braku zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczących lokalizacji dużych ferm zwierząt;
- braku regulacji prawnych umożliwiających ocenę odorów,
- braku skutecznych mechanizmów kontroli podmiotów stosujących nawozy naturalne,
- możliwości zanieczyszczenia lokalnych ujęć wód podziemnych ujmujących wodę z poziomów zasilanych przez opady atmosferyczne lub głębszych, ale o niskiej izolacyjności, podatnych na migrację zanieczyszczeń związkami azotu;
- braku wyznaczania stref ochrony pośredniej ujęć wód.

RDOŚ Olsztyn – województwo warmińsko-mazurskie

Od 2008 roku w RDOŚ w Olsztynie oceniono 633 wniosków w sprawie realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, związanych z chowem i hodowlą zwierząt. Dla 279 inwestycji sporządzone zostały raporty o oddziaływaniu na środowisko. Ich rozkład w poszczególnych latach przedstawia poniższa tabela.

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
0	8	15	29	22	26	32	75	56

Z tego:

- ok. 60 % postępowań dotyczy chowu lub hodowli zwierząt powyżej 210 DJP (tj. powyżej 52500 kur, 8750 Indyków, 1500 tuczników)
- ok. 30% postępowań podlega pod pozwolenie zintegrowane (tj. o obsadzie zwierząt większej niż 40 000 stanowisk dla drobiu, 2000 stanowisk dla świń o wadze ponad 30 kg, 750 stanowisk dla macior).

W ostatnich latach liczba postępowań sukcesywnie wzrasta (jak wskazuje tabela) i jednocześnie skala inwestycji jest zdecydowanie większa niż w latach ubiegłych. Obecnie większość inwestycji związanych z chowem i hodowlą zwierząt planowana jest do realizacji w południowo-zachodniej części województwa warmińsko-mazurskiego w powiatach działdowskim, iławski, nowomiejskim, nidzickim, ostródzkim, olsztyńskim. Coraz częściej pojawiają się wnioski dotyczące realizacji od podstaw wielkotowarowych ferm składających się z kompleksu 20-30 budynków inwentarskich o obsadzie 2000 - 6000 DJP (tj. do 1 500 000 kur, do 250 000 indyków). Takich ferm w latach 2015-2016 było 6, a ich planowana lokalizacja to gminy Kozłowo, Olsztynek, Działdowo, Rybno.

Należy również wskazać, że o ile wielkotowarowe fermy inwestorzy próbują lokalizować w dalszej (kwestia do oceny) odległości od zabudowy (od 500 m do 1 km), to jest cały szereg przedsięwzięć, również nie małych bo o obsadzie np. 1950 tuczników, 39000 indyków, lokalizowanych w bardzo bliskiej odległości od budynków mieszkalnych (od kilkudziesięciu metrów, a często w przedziale od 200 m do ok. 300 m).

Niemal każda lokalizacja wywołuje olbrzymie kontrowersje i protesty społeczne. Obecnie ok. 80% planowanych inwestycji dotyczących ferm zwierzęcych jest oprotestowanych.

Najczęściej wymieniane obawy protestujących dotyczą:

- uciążliwości odorowej,
- zagospodarowywania nawozów naturalnych na gruntach rolnych bez faktycznej kontroli stosowanej dawki,
- zanieczyszczenia środowiska wodno-gruntowego, niekontrolowanym uwolnieniem gnojowicy, dewastacją lokalnych dróg (wzmożony transport na lokalnych drogach, nie zawsze dostosowanych do obciążenia),
- utraty miejsc rekreacji (ze względu na walory województwa w wielu miejscowościach znajduje się agroturystyka, a uciążliwe zapachy będą odstraszać wypoczywających),
- spadku wartości działek i budynków mieszkalnych położonych w sąsiedztwie uciążliwej inwestycji.

Ocena oddziaływania przedsięwzięć związanych z chowem i hodowlą zwierząt wykazuje niedoskonałości w obowiązującym prawodawstwie, które nie pozwala na pełną i jednolitą ocenę wpływu tych inwestycji na wszystkie komponenty środowiska, w tym zdrowie ludzi i ich

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

warunki życia. Powoduje to trudności w wyegzekwowaniu od inwestorów kompletnych informacji, które powinny znaleźć się w raporcie o oddziaływaniu na środowisko.

Identyfikacja najważniejszych aspektów w obecnych przepisach prawnych, których uregulowanie mogłoby zmniejszyć skalę problemu:

1. brak uregulowań prawnych wskazujących minimalną odległość jaką należy zachować od budynków mieszkalnych (w zależności od wielkości fermy) oraz brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które wskazywałyby tereny (akceptowalne społecznie) pod lokalizację ferm hodowlanych. Obecnie inwestycje te lokalizowane są w zbyt bliskiej odległości od budynków mieszkalnych (zdarza się, że w odległości poniżej 100 m), co prowadzi do konfliktów społecznych;
2. brak norm odorowych – we wszystkich protestach podnoszony jest problem uciążliwości zapachowej i pogorszenie warunków życia;
3. brak skutecznych mechanizmów kontroli podmiotów stosujących nawozy naturalne - Inwestorzy w większości przypadków nie posiadają wystarczającego arealu gruntów pozwalających zagospodarować całą ilość nawozów z zapewnieniem dawki 170 kg azotu na 1 ha. W związku z czym deklarują, że część nawozów zbywana będzie na podstawie zawartych umów z innymi rolnikami. W związku z dużą liczbą inwestycji i wielkością obsady zwierząt zachodzi obawa, że deklarowane dawki nie są dotrzymywane, a poszczególni rolnicy podpisują umowy z kilkoma hodowcami. W praktyce nie wiadomo dokąd trafia nawóz – obowiązek planów nawożenia mają tylko inwestycje podlegające pod pozwolenie zintegrowane. Wydaje się, że warto byłoby takie plany sporządzać także dla przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko, tj. o obsadzie zwierząt powyżej 210 DJP;
4. brak uregulowań prawnych dotyczących obowiązku magazynowania obornika na płytach obornikowych w przypadku „mniejszych” instalacji (czyli innych niż wymagające pozwolenia zintegrowanego). Ustawa o nawozach i nawożeniu wskazuje, że wyłącznie podmioty, które prowadzą chów lub hodowlę drobiu powyżej 40 000 stanowisk lub chów lub hodowlę świń powyżej 2 000 stanowisk dla świń o wadze ponad 30 kg lub 750 stanowisk dla macior, tj. podmioty, które prowadzą hodowlę drobiu lub świń podlegającą pod pozwolenie zintegrowane, mają obowiązek przechowywania nawozów naturalnych, innych niż gnojówka i gnojowica, na nieprzepuszczalnych płytach, zabezpieczonych w taki sposób, aby wycieki nie przedostawały się do gruntu. Tutaj należy również podkreślić, że w ustawie tej zostało pominięte bydło i inne zwierzęta gospodarskie (które też są powodem protestów społecznych w zależności od skali przedsięwzięcia);
5. brak możliwości zobligowania inwestorów do uwzględnienia oddziaływań skumulowanych z fermami, które już istnieją w sąsiedztwie, w szczególności jeśli chodzi o obliczenia rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń w powietrzu. Obecnie inwestycje tego samego rodzaju, ale realizowane przez różne podmioty, traktowane są jako oddzielne przedsięwzięcia i oceniane są niezależnie od siebie. Inwestorzy wykazują, że każde przedsięwzięcie z osobna spełnia obecnie obowiązujące przepisy prawa (normy dotyczące zanieczyszczeń w powietrzu są dotrzymane na terenie, do którego inwestor posiada tytuł prawny). Należy tu także nadmienić, że autorzy raportów oos często wskazują, że istniejące fermy nie chcą i nie mają takiego obowiązku, aby podawać informacje na temat prowadzonych hodowli, co również uniemożliwia dokonanie oceny skumulowanej;

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

6. brak standardów dotyczących ochrony krajobrazu, co pozwalałoby na ocenę oddziaływania przedsięwzięcia (np. 26 obiektów inwentarskich) na ten element środowiska i być może wyeliminowałoby podobne inwestycje z obszarów cennych przyrodniczo, rekreacyjnych, turystycznych itp.;
7. brak uregulowań prawnych (bądź jednolitych wytycznych) w zakresie wskaźników emisji zanieczyszczeń z ferm zwierzęcych - różnorodność opracowań, z których czerpane są informacje, powoduje, że do oszacowania wielkości emisji (m.in. siarkowodoru, amoniaku - związki odorowe) przyjmowane są wskaźniki o najniższych wartościach. Przykładowe rozbieżności we wskaźnikach przy określaniu emisji: - amoniaku od trzody chlewnej – od ok. 1 do ok. 8 kg/szt/rok
- amoniaku dla bydła – od 1,31 do 27,8 kg/szt/rok
 - amoniaku dla brojlerów kurzych:
 - * 6,378 mg/h/1 kg masy ciała brojlera
 - * 0,014 kg/ptak/rok
 - * 20 kg/DJP/rok

Powyższe wskazuje, że możliwa jest manipulacja danymi oraz wybór wskaźników według zapotrzebowania. Brak jest obecnie możliwości zanegowania przez rdoś zastosowanego przez inwestora wskaźnika.

Istniejące obecnie regulacje prawne dają nikłe możliwości zarówno organom gminy, jak i rdoś, w zakresie wpływu na skalę inwestycji i jej lokalizację, a zatem większość z nich jest uzgadniana.

RDOŚ w Opolu – województwo opolskie

1. Ilość prowadzonych postępowań dotyczących uzgodnienia warunków realizacji przedsięwzięcia, w poszczególnych latach okresu 2009-2016

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ilość prowadzonych w RDOŚ postępowań w każdym roku								
Fermy drobiu (kury i indyki)	1k	5 (4k+1i)	2k	8 (7k+1i)	1k	9	10	3
Fermy trzody	-	-	1	1	2	5	6	6
Obory-krowy	-	-	1	-	-	-	-	1
Łącznie	1	5	4	9	3	14	16	10
Suma w latach 2009-2016	62 postępowania dot. uzgodnienia							

2. Wnioski z analizy prowadzonych postępowań:

- a) Tendencja wzrostowa ilości realizowanych przedsięwzięć, zwłaszcza dotyczących chowu trzody chlewnej.

- b) Ilość realizowanych przedsięwzięć z I i II grupy jest podobna.
- c) Głównie realizowane są chlewnie i fermy drobiu o poziomie do 300 DJP.
- d) Do chwili obecnej w trzech przypadkach odmówiono uzgodnienia warunków realizacji przedsięwzięcia.
- e) W przeważającej ilości przypadków odległość przedsięwzięcia od zabudowy nie przekracza 500 m, często jest to bezpośrednie sąsiedztwo.
- f) W 12 przypadkach, na przestrzeni analizowanego okresu (2009-2016) do RDOŚ dotarły informacje o protestach wobec realizacji przedsięwzięcia.
- g) Dominuje technologia ściółkowa.

3. Identyfikacja uwag zawartych w protestach mieszkańców :

- a) Zbyt mała odległość obiektów hodowlanych od zabudowy mieszkaniowej.
- b) Uciążliwość obiektów związana z odorami, w tym w związku z brakiem przestrzegania zasad obowiązujących podczas nawożenia (np. nawożenie podczas upałów, bez przeorania gleby)
- c) Możliwość zanieczyszczenia wód powierzchniowych lub podziemnych (zbiorniki na gnojowicę, płyty obornikowe, nawożenie pól).
- d) Niewłaściwe sposoby transportu obornika czy gnojowicy na pola.
- e) Spadek wartości działek i budynków mieszkalnych.

4. Zasadnicze nieprawidłowości w raportach ooś:

- a) Nieprawidłowe wariantowanie (np. dotyczące sposobu ogrzewania obiektu, lokalizacji wentylatorów, etapowania przedsięwzięcia)
- b) Brak uwzględniania w obliczeniach rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń w powietrzu:
 - ✓ źródeł powierzchniowych (zbiorniki na gnojowicę, płyty obornikowe);
 - ✓ liniowych (transport obornika na przyczepach),
 - ✓ procesów przeladunku gnojowicy/obornika do cystern czy na przyczepy,
 - ✓ które mają zasadniczy wpływ na wyniki przeprowadzonych obliczeń .
- c) Brak właściwej analizy konfliktów społecznych.
- d) Brak oceny skumulowanych oddziaływań na jakość powietrza i klimat akustyczny, z instalacjami takiego typu zlokalizowanymi w sąsiedztwie (np. 3 instalacje zlokalizowane obok siebie eksploatowane przez różnych inwestorów).
- e) Brak pełnej oceny wpływu odorów na środowisko, w tym życie i zdrowie ludzi.
- f) Brak informacji o sposobie postępowania z padłymi sztukami.
- g) Brak wyliczeń dotyczących wymaganej powierzchni płyty obornikowej czy wymaganej pojemności zbiornika na gnojowicę w oparciu o wskaźniki ilości powstających nawozów naturalnych zawarte np. w Kodeksie Dobrej Praktyki Rolniczej.
- h) Brak wyliczeń dotyczących wymaganej powierzchni pól do zagospodarowania powstającego w związku z eksploatacją instalacji nawozu.
- i) Stwierdzenia o obsadzie mniejszej niż liczba stanowiska z uwagi na cyt. „założenia technologiczne i obrót stada”.

5. Najczęściej proponowane w raportach ooś sposoby ograniczania wpływu przedsięwzięcia na środowisko

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

- a) właściwa lokalizacja obiektów chowu czy hodowli uwzględniająca przeważające kierunki wiatrów;
- b) zbilansowana dieta zwierząt,
- c) system chowu/hodowli na ściółce, co skutkuje zmniejszeniem wilgotności pomiotu i obniżeniem tempa przebiegu reakcji chemicznych, a tym samym emisji amoniaku,
- d) regularne usuwanie obornika z hal chowu (po każdym cyklu) oraz czyszczenie obiektów,
- e) automatyczny system wymiany powietrza.

6. Trudności w prowadzeniu postępowań

- a) Brak jakichkolwiek uregulowań prawnych, mających na celu ograniczenie uciążliwości odorowych.
- b) Mało znane techniki i technologie ograniczające emisje odorów.
- c) Brak możliwości uwzględnienia w prowadzonych postępowaniach większości oczekiwań protestujących (spadek wartości domów, uciążliwość zapachowa) zwłaszcza wobec zmiany charakteru wsi (protesty mieszkańców napływających z miast).
- d) Brak jakichkolwiek uregulowań prawnych dotyczących stosowania nawozów naturalnych, w przypadku mniejszych instalacji (innych niż wymagające pozwolenia zintegrowanego, dla których takie zasady określono w ustawie o nawozach i nawożeniu).
- e) Zapisy mpzp zezwalające na lokalizację przedsięwzięć chowu i hodowli sąsiedztwie terenów mieszkaniowych (stare plany).

7. Propozycje działań

- a) Konieczność przyspieszenia prac nad znajdującym się na stronie Ministerstwa Środowiska projektem *Kodeksu przeciwdziałania uciążliwości zapachowej*.
- a) Wprowadzenie przepisów ustalających:
 - ✓ jednoznacznie minimalne odległości tego typu obiektów od zabudowy chronionej, w zależności od skali przedsięwzięcia;
 - ✓ możliwość realizacji takich obiektów jedynie na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
- b) Opracowanie poradnika określającego jednolite wymogi co do minimalnych rozwiązań ograniczających wpływ takich obiektów na poszczególne elementy środowiska, różnych dla przedsięwzięć o różnej skali.
- c) Ustalenie zasad dobrej praktyki definiujących jednolite podejście wszystkich RDOŚ do poszczególnych kwestii podejmowanych w ramach prowadzonych postępowań:
 - ✓ (wymóg podawania informacji o planowanej wielkości płyty obornikowej lub zbiornika na gnojowicę,
 - ✓ wymóg określania sposobu postępowania z obornikiem/gnojowicą,
 - ✓ wymóg wskazywania powierzchni pól na których wykorzystywane będą gnojowica czy obornik,
 - ✓ minimalne wymogi co do działań minimalizujących.

RDOŚ w Warszawie – województwo mazowieckie

- 1) gospodarka wodno-ściekowa i ochrona wód:

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

- a) wpływ na zasoby wód powierzchniowych i/lub podziemnych (w odniesieniu do przepływu nienaruszalnego), ze szczególnym uwzględnieniem budowy w ramach planowanych inwestycji ujęć wód podziemnych (studni głębinowych); w województwie mazowieckim określono zasoby dyspozycyjne jedynie dla Zlewni Jeziorki; wykonanie analizy wpływu planowanego poboru wód na stan zasobów wymaga szczegółowych wyliczeń i pomiarów; jest to analiza skomplikowana i obszerna; jednak mając na uwadze stan zasobów wodnych w Polsce analizy te są konieczne,
 - b) ponadto wielokrotnie problemem dla Inwestorów jest określenie oddziaływania planowanego ujęcia, które powstać ma w ramach danej inwestycji, tj. określenie leja depresji oraz depresji w odniesieniu do planowanego poboru wód,
 - c) często także Inwestorzy 'zapominają' o określeniu wpływu inwestycji na etapie realizacji na środowisko gruntowo-wodne, pomimo tego, że oprócz budynków inwentarskich planowane jest wykonanie zbiorników bezodpływowych na ścieki bytowe lub przemysłowe,
- 2) gospodarka odpadami:
- a) zagospodarowanie obornika, gnojowicy i gnojówki:
 - zagospodarowanie obornika, gnojówki i gnojowicy jako nawozy naturalne, zgodnie z ustawą z dnia 10 lipca 2007 r. o nawozach i nawożeniu (Dz. U. z 2015 r. poz. 625, ze zm.),
 - przekazywanie obornika, gnojówki i gnojowicy jako odpad, do biogazowni lub zakładów produkujących podłoże do pieczarek,
 - b) magazynowanie obornika:
 - zgodnie z art. 25 ust. 2 ustawy o nawozach i nawożeniu „podmioty, o których mowa w art. 18 ust. 1, przechowują nawozy naturalne, inne niż wymienione w ust. 1, na nieprzepuszczalnych płytach, zabezpieczonych w taki sposób, aby wycieki nie przedostawały się do gruntu” - w większości przypadków na terenie przedsięwzięcia nie planuje się lokalizowania płyty obornikowej - planuje się przekazywanie obornika bezpośrednio po zakończeniu cyklu chowu do nawożenia lub biogazowni/kompostowni, bądź przekazywanie rolnikom, którzy posiadają płytę obornikową,
 - zgodnie z art. 25 ust. 1 ustawy o nawozach i nawożeniu „gnojówkę i gnojowicę przechowuje się wyłącznie w szczelnych zbiornikach o pojemności umożliwiającej gromadzenie co najmniej 4-miesięcznej produkcji tego nawozu” - gnojówka i gnojowica magazynowana jest w kanałach podrusztowych i/lub zamkniętych zbiornikach o pojemności umożliwiającej gromadzenie co najmniej 4-miesięcznej produkcji tego nawozu,
- 3) ochrona przed hałasem:
- a) przyjmowanie do obliczeń rozprzestrzeniania się hałasu w środowisku poziomów hałasu zamiast poziomów mocy akustycznej urządzeń,
 - b) błędy w przeliczaniu poziomu hałasu na poziom mocy akustycznej,
 - c) rozbieżności w informacjach zawartych w treści raportu oś i w danych wejściowych do programu obliczeniowego,
 - d) brak analizy oddziaływań skumulowanych,
 - e) nieczytelne załączniki graficzne (np. brak oznaczeń źródeł hałasu, obszarów chronionych akustycznie itp.),
- 4) ochrona powietrza:

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

- a) brak przepisów umożliwiających ocenę uciążliwości odorowej – piszemy zdanie: "W chwili obecnej w Polsce brak jest możliwości oceny uciążliwości odorowej planowanych inwestycji, gdyż brak jest odpowiednich aktów prawnych regulujących te kwestie. Jednakże, przeprowadzana w raportach oos ocena oddziaływania inwestycji na stan powietrza może wykazać, iż na etapie eksploatacji przedsięwzięcia, poziomy substancji odoroczynnych takich jak amoniak czy siarkowodór, pochodzących z procesu technologicznego nie spowodują przekroczenia aktualnie obowiązujących norm w tym zakresie zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 26 stycznia 2010 r. w sprawie wartości odniesienia dla niektórych substancji w powietrzu (Dz. U. z 2010 r. Nr 16, poz. 87)."
 - b) odory stanowią istotny problem w inwestycjach tego typu – zazwyczaj są to inwestycje konfliktowe właśnie z tego powodu,
- 5) ochrona przyrody:
- a) brak standardów w zakresie ochrony krajobrazu - z uwagi na wejście w życie nowych przepisów dotyczących ochrony krajobrazu, a także z uwagi na fakt, iż następowała konieczność uzupełniania raportów oos (w prowadzonych już oraz w nowych postępowaniach) o analizę wpływu danej inwestycji na krajobraz, powstawały konflikty między Urzędem a Inwestorami;
brak standardów dotyczących ochrony krajobrazu stanowi do tej pory istotny problem w procedurze oos,
- 6) problematyka ogólna:
- a) lakonicznie opisane warianty alternatywne lub stwierdzenia, że wariantem alternatywnym jest wariant polegający na nie realizowaniu inwestycji,
 - b) brak uszczegółowionej analizy konfliktów społecznych oraz informacji nt. sposób ich łagodzenia (najczęściej ogólnikowe stwierdzenia bez odniesienia się do konkretnego przypadku),
 - c) inwestycje tego typu są zwykle konfliktowe, szczególnie z uwagi na zapachy (odory) – brak standardów w tym zakresie,
 - d) Inwestor składa oddzielne wnioski na budowę budynków inwentarskich na osobnych działkach, po czym nie chce budynków tych uwzględnić w obliczeniach skumulowanego oddziaływania,
 - e) osoby z tej samej rodziny (często w dokumentacji podane są powiązania rodzinne: syn, wujek, brat) składają wnioski dla budynków inwentarskich planowanych do budowy na tej samej działce, po czym nie chcą budynków uwzględnić w kumulacji – inny Inwestor.

RDOŚ w Szczecinie – województwo zachodnio-pomorskie

W odniesieniu do ferm hodowlanych zwierząt, generalnie problemem jest uciążliwość odorowa zarówno dla mieszkańców sąsiadujących z fermami (istniejącymi i planowanymi) oraz mieszkańców wsi znajdujących się w strefie oddziaływania zapachu podczas nawożenia pól. Brak przepisów prawnych dotyczących normowania oddziaływań odorowych i uznanych wytycznych, utrudnia egzekwowanie od autorów raportów rzetelnych analiz w tym zakresie.

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

Drugim ważnym zagadnieniem jest brak możliwości przeanalizowania lokalizacji i powierzchni pól, na których będzie stosowany nawóz, a konkretnie brak możliwości, w postępowaniu OOŚ, zweryfikowania podawanych w raportach informacji, że inwestor posiada takie pola o odpowiedniej powierzchni i spełniające warunki wynikające z dobrej praktyki rolniczej. Natomiast wiadomym jest, że przenawożenie pól i spływ biogenów do wód powierzchniowych ma wpływ nie tylko na stan ilościowy i jakościowy tych wód, ale również na bioróżnorodność tych siedlisk.

W postępowaniach OOŚ istotnym problemem jest również możliwość dzielenia przedsięwzięć, np. poprzez powiązania funkcjonalne a nie technologiczne, a także traktowanie poszczególnych elementów przedsięwzięcia jako takie, które nie muszą być ujęte i analizowane w raporcie, np. studnia, silosy...

W odniesieniu do lokalizacji przedsięwzięcia w stosunku do terenów zabudowy mieszkaniowej, czy zagrodowej, gdzie odległość ta rzutuje na odbiór społeczny prowadzonej działalności wydaje się dobrym rozwiązaniem ustalenie odległości takiej działalności od zabudowy mieszkaniowej lub rozdzielenie przestrzeni mieszkaniowej od produkcyjnej, np. w dokumentach planistycznych, takich jak miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Podsumowując, wydaje się, że właściwe działania to:

- ujednoczenie wskaźników emisyjnych,
- wprowadzenie uregulowań prawnych, wytycznych i uznanych metodyk w zakresie: kwestii odorowych i oddziaływania skumulowanego;
- takie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, które określą m.in.:
- minimalne dopuszczalne odległości planowanych ferm od innych ferm, zabudowy mieszkaniowej, ujęć wód, czy w przypadku ferm norek – dodatkowo od cieków, lasów, czy terenów przyrodniczo chronionych.

RDOŚ w Lublinie – województwo lubelskie

Przedsięwzięcia chowu i hodowli zwierząt w postępowaniach Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Lublinie .RDOŚ w Lublinie jako organ opiniujący konieczność przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko lub uzgadniający środowiskowe warunki realizacji przedsięwzięcia, brał udział w postępowaniach dot. ok. 180 lokalizacji, z tego prawie 40% to przedsięwzięcia mogące zawsze znacząco oddziaływać na środowisko. RDOŚ w Lublinie wydał 135 uzgodnień środowiskowych warunków realizacji przedsięwzięć. Znaczny wzrost liczby wniosków miał miejsce w 2015r. i nadal utrzymuje się tendencja wzrostowa. Z dokonanej analizy wynika, że pod względem rodzaju inwentarza największa liczba wniosków dotyczy przedsięwzięć polegających na budowie chlewni - 36%, obory – 28% oraz kurników – 27%. Przedsięwzięcia o dużej skali to kurniki o obsadzie 2700-2800 DJP (2 inwestycje) i chlewnia o obsadzie 2700 DJP. Ponadto rozpatrywano 6 inwestycji

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

chovu i hodowli o obsadzie powyżej 1000 DJP. Analiza spraw w zakresie usytuowania planowanych przedsięwzięć wykazuje na koncentrację planowanych obiektów w północnej części województwa lubelskiego, gdzie w jednej z gmin miały miejsce 32 postępowania w sprawie wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach dla obiektów hodowlanych o łącznej obsadzie ok. 19 000 DJP. Poza koncentracją lokalizacji problematyczne jest np. lokalizowanie obiektów chowu i hodowli zwierząt w rejonach o charakterze rekreacyjnym.

Problemy związane z prowadzonymi postępowaniami to w szczególności: - brak jednego źródła wskaźników emisji zanieczyszczeń z procesu chowu/hodowli zwierząt i metodyki obliczeń, - zaniżanie w prowadzonych analizach wpływu na środowisko planowanej obsady inwentarza (przyjmowana bywa we wnioskach obsada mniejsza niż wynikająca z parametrów projektowanych budynków inwentarskich i minimalnych wymagań, jakie należy zapewnić utrzymywanym w nich zwierzętom), - analiza i ocena uciążliwości zapachowych związanych z funkcjonowaniem przedsięwzięć (nieujęta w przepisach kwestia odorów), - analiza i ocena w zakresie oddziaływań skumulowanych (brak dostępnych interpretacji i wytycznych), - magazynowanie obornika i odchodów płynnych (poza ustawą o nawozach i nawożeniu, nie ma zapisów, z których wynikają specjalne obowiązki dla gospodarstw innych niż wielkotowarowe w zakresie przechowywania nawozów stałych np. obornika), - lokalizacja planowanych obiektów na Obszarach Szczególnie Narażonych (OSN) na zanieczyszczenie azotanami.

Z uwagi na dużą skalę wniosków w sprawie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach i problemy związane z ich rozpatrzeniem, tendencje do koncentracji lokalizacji obiektów chowu/hodowli, potencjalny wpływ tego rodzaju przedsięwzięć na środowisko, wskazane jest: - szczególne monitorowanie stanu środowiska rejonów o największej koncentracji tego rodzaju obiektów i podejmowanie przez samorządy działań regulujących dalszy rozwój zagospodarowania w tym kierunku, - przedstawienie wytycznych dot. wykorzystywania źródeł wskaźników emisji zanieczyszczeń z procesu chowu/hodowli zwierząt i metodyki obliczeń, - unormowanie w przepisach kwestii uciążliwości zapachowych, - rozważenie możliwości opracowania poradnika ooś dla tego typu inwestycji.

RDOŚ w Bydgoszczy – województwo kujawsko-pomorskie

Na przestrzeni lat 2009 do 2016 (do 30 września) Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Bydgoszczy uzgodnił warunki realizacji 89 przedsięwzięć związanych z chowem lub hodowlą zwierząt w obsadzie powyżej 210 DJP, aż 53 spośród ww. inwestycji wymaga uzyskania pozwolenia zintegrowanego.

Następie zaprezentowano opracowania, wykorzystywane przez autorów raportu w analizie rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń w powietrzu, z podziałem na trzodę chlewną, dróg oraz bydło. Do najczęściej wykorzystywanych opracowań należy: Dokument referencyjny; Konkluzje BAT; „Charakterystyka technologiczna hodowli drobiu i świń w Unii Europejskiej” oraz opracowanie pod redakcją Stanisława Hławiczka z 1993 r. pt.:

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

„Uciążliwość zapachowa jako element ocen oddziaływania na środowisko”.

W dalszej kolejności zobrazowano przykładową lokalizację wielkotowarowych ferm zwierzęcych od najbliższej zabudowy mieszkaniowej. Na terenie województwa kujawsko – pomorskiego fermy zwierząt lokalizowane są w odległości od 25 m do nawet 500 m od zabudowy mieszkaniowej.

Poruszono kwestię związaną z zagospodarowaniem nawozów naturalnych, a także przedstawiono protesty lokalnej społeczności. W przedkładanych raportach oddziaływania na środowisko inwestorzy wskazują na trzy możliwości zagospodarowania powstałych nawozów do których należy: wykorzystanie na polach własnych, przekazywanie innym rolnikom do rolniczego wykorzystania oraz zbywanie do biogazowni. Natomiast występujące konflikty społeczne związane są z nieprawidłowym zagospodarowaniem odchodów zwierzęcych; zagrożeniem epizootycznym; uciążliwością odorową; sposobem zagospodarowania zwierząt padłych i ubitych z konieczności; emisją hałasu; zanieczyszczeniem wód gruntowych oraz przenawożeniem gleb.

W dalszej części prezentacji zwrócono szczególną uwagę na luki oraz niespójności prawne, do których w ocenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy należą m.in.: niewywiązywanie się inwestorów z przepisów art. 18 ustawy z dnia 10 lipca 2007 r. o nawozach i nawożeniu; brak odpowiednich zbiorników/płyt umożliwiających magazynowanie odchodów przez okres co najmniej 4 miesięcy; przyjmowanie do obliczeń emisji zanieczyszczeń do powietrza najniższych wartości z dokumentu BREF a także zaniżanie wskaźników emisji argumentacją, iż zastosowane metody zapobiegania i redukcji amoniaku obniżą emisję do danego poziomu (mimo, że zastosowano wyłącznie podstawowe metody tj.: wysoka higiena w budynku, system poidel niewyciekowych, żywienie fazowe).

Prezentację zakończono przedstawieniem wniosków oraz problemów związanych z realizacją wielkotowarowych ferm zwierzęcych. W ocenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy do głównych problemów zaliczyć można m.in.: brak umocowania prawnego BAT i nadanie im wiążącej mocy prawnej przy określaniu uwarunkowań środowiskowych; brak przepisów dotyczących uciążliwości odorowej; brak przepisów ustalających minimalną odległość ferm zwierzęcych (zwłaszcza o obsadzie >210 DJP) od najbliższej zabudowy mieszkaniowej, bądź brak obowiązku uwzględnienia ferm w mpzp, a także brak przepisów dotyczących ograniczenia obsady zwierząt w gospodarstwach do wielkości gwarantującej optymalne wykorzystanie nawozów naturalnych.

RDOŚ we Wrocławiu - województwo dolnośląskie,

Wskazano na niewielką skalę tego rodzaju inwestycji w województwie. Od 2008 roku opiniowanych i uzgadnianych było 27 przedsięwzięć. Spostrzeżenia w zakresie dokumentacji sposobu planowanej realizacji inwestycji odpowiadają powyższymi przypadkom, a zatem ważne jest aby:

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

- opracować jednakowe wskaźniki emisji zanieczyszczeń do powietrza;
- duże inwestycje związane z chowem i hodowlą zwierząt powinny realizować np. na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego lub wyznaczyć minimalne dopuszczalne odległości planowanych ferm zabudowy mieszkaniowej;
- uregulować kwestię sztucznego podziału inwestycji co ma na celu uniknięcie przez inwestorów konieczności uzyskania przez inwestora pozwolenia zintegrowanego lub nawet decyzji środowiskowej;
- wzmocnić instrumenty prawne umożliwiające wyegzekwowanie od inwestora określonego sposobu zagospodarowania nawozów naturalnych.

RDOŚ w Łodzi – województwo łódzkie

W prezentacji przedstawiono ogólną charakterystykę produkcji inwentarskiej w województwie łódzkim. Omówiono uwarunkowania związane z zagospodarowaniem przestrzennym województwa łódzkiego, wynikające z rozproszenia zabudowy mieszkaniowej oraz istniejącej, prowadzonej od dziesięcioleci hodowli lub chowu zwierząt, a także zaprezentowano miejsca koncentracji zabudowy inwentarskiej.

Zaprezentowano ilościowe zestawienie postępowań w trybie art. 77 ustawy ooś, zakończonych w okresie od 2009 r. do 2016 r. zgodnie z poniższą tabelą.

Ilość wydanych uzgodnień dla obiektów inwentarskich			
rok	II grupa	I grupa	razem I i II grupa
2009 (od 15 listopada)	4	4	8
2010	24	8	32
2011	24	9	33
2012	37	22	59
2013	27	11	38
2014	32	5	37
2015	26	17	43

wnioski o uzgodnienie warunków realizacji złożone 2016 r.	
liczba	70
% ogólnej liczby wszystkich raportów uzgadnianych	44

Wśród problemów w trakcie oceny oddziaływania na środowisko dla obiektów inwentarskich zdiagnozowano: brak przestrzeni do zagospodarowania nawozów naturalnych, uciążliwości odorowe, brak możliwości zapewnienie wody, problemy ze stosowaniem wskaźników emisji

do powietrza, dostępem do informacji o wartościach emisji z analogicznych obiektów pozostających w zasięgu oddziaływania. Wskazano również, że istnieją problemy związane z kwalifikowaniem przedsięwzięć w zakresie rozbudowy, przebudowy, zjawisko dzielenia chowu czy hodowli na pojedyncze obiekty inwentarskie (należące np. do członków rodziny) mające na celu ominięcie obowiązku uzyskania pozwolenia zintegrowanego. Wyjaśnienia wymaga, czy przebudowa urządzeń peryferyjnych (np. systemu wentylacji itp.) wymaga decyzji środowiskowej. Na koniec zaprezentowano nowe rozwiązania budowlane wprowadzane na rynek Polski, tj. obiekty kurtynowe (bez systemu wentylacji wymuszonej) oraz wskazano jakie problemy stwarzają na etapie oceny oddziaływania na środowisko.

PODSUMOWANIE

Największe problemy związane z przedsięwzięciami mogącymi znacząco oddziaływać na środowisko i dotyczącymi chowu i hodowli zwierząt to:

1. brak uregulowań prawnych wskazujących minimalną odległość jaką należy zachować od budynków mieszkalnych (w zależności od wielkości fermy) oraz brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które wskazywałyby tereny (akceptowalne społecznie) pod lokalizację ferm hodowlanych. Obecnie inwestycje te lokalizowane są w zbyt bliskiej odległości od budynków mieszkalnych (zdarza się, że w odległości poniżej 100 m), co prowadzi do konfliktów społecznych;
2. brak norm odorowych – we wszystkich protestach podnoszony jest problem uciążliwości zapachowej i pogorszenie warunków życia;
3. brak uregulowań prawnych (ewentualnie wytycznych/poradnika) w zakresie jednolitych wskaźników emisji zanieczyszczeń z ferm zwierzęcych - różnorodność opracowań, z których czerpane są informacje, powoduje, że do oszacowania wielkości emisji (m.in. siarkowodoru, amoniaku - związki odorowe) przyjmowane są wskaźniki o najniższych wartościach – manipulacje danymi, możliwość dowolnego wyboru wskaźników przy ustalaniu emisji zanieczyszczeń z budynków inwentarskich;
4. problemy związane z dzieleniem przedsięwzięć, poprzez występowanie braci, sióstr, matek, szwagrów, itd., z wnioskami o wydanie decyzji na budowę poszczególnych budynków inwentarskich. Celem takiego działania jest omijanie konieczności uzyskania decyzji środowiskowej, a w przypadku dużych inwestycji - pozwolenia zintegrowanego. Omijana jest również konieczność wykazania się odpowiednim arealem gruntów do zagospodarowania nawozów.
5. brak skutecznych mechanizmów kontroli podmiotów stosujących nawozy naturalne – Inwestorzy, którzy nie posiadają odpowiedniego arealu, deklarują, że nawozy przekazywane będą do wykorzystania okolicznym rolnikom. W związku z dużą liczbą inwestycji i wielkością obsady zwierząt zachodzi obawa, że deklarowane dawki nie są

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

dotrzymywane (170 kg azotu/ha), a poszczególni rolnicy podpisują umowy na wyrost z kilkoma hodowcami. W praktyce nie wiadomo dokąd trafia nawóz. Ponadto obowiązek planów nawożenia mają tylko inwestycje podlegające pod pozwolenie zintegrowane. Wydaje się, że warto byłoby takie plany sporządzać również dla przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko, tj. o obsadzie zwierząt powyżej 210 DJP;

6. brak uregulowań prawnych dotyczących obowiązku magazynowania obornika na płytach obornikowych w przypadku „mniejszych” instalacji (czyli innych niż wymagające pozwolenia zintegrowanego). Ustawa o nawozach i nawożeniu wskazuje, że wyłącznie podmioty, które prowadzą chów lub hodowlę drobiu powyżej 40 000 stanowisk lub chów lub hodowlę świń powyżej 2 000 stanowisk dla świń o wadze ponad 30 kg lub 750 stanowisk dla macior, tj. podmioty, które prowadzą hodowlę drobiu lub świń podlegającą pod pozwolenie zintegrowane, mają obowiązek przechowywania nawozów naturalnych, innych niż gnojówka i gnojowica, na nieprzepuszczalnych płytach, zabezpieczonych w taki sposób, aby wycieki nie przedostawały się do gruntu. Tutaj należy również podkreślić, że w ustawie tej zostało pominięte bydło i inne zwierzęta gospodarskie (które też są powodem protestów społecznych w zależności od skali przedsięwzięcia);
7. brak możliwości zobligowania inwestorów do uwzględnienia oddziaływań skumulowanych z fermami, które już istnieją w sąsiedztwie, w szczególności jeśli chodzi o obliczenia rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń w powietrzu. Obecnie inwestycje tego samego rodzaju, ale realizowane przez różne podmioty, traktowane są jako oddzielne przedsięwzięcia i oceniane są niezależnie od siebie. Inwestorzy wykazują, że każde przedsięwzięcie z osobna spełnia obecnie obowiązujące przepisy prawa (normy dotyczące zanieczyszczeń w powietrzu są dotrzymane na terenie, do którego inwestor posiada tytuł prawny). Należy tu także nadmienić, że autorzy raportów ooś często wskazują, że istniejące fermy nie chcą i nie mają takiego obowiązku, aby podawać informacje na temat prowadzonych hodowli, co również uniemożliwia dokonanie oceny skumulowanej;

Ustalenia z posiedzenia Grupy

Przedstawione doświadczenia poszczególnych regionalnych dyrekcji ochrony środowiska wykazały, że w całym kraju organy te borykają się z podobnymi problemami przy opiniowaniu i uzgadnianiu inwestycji związanych z chowem i hodowlą zwierząt zarówno w zakresie niedoskonałości przepisów prawnych jak i sposobu przedstawiania i analizowania zagadnień w raportach ooś. Grupa zdecydowała o kontynuowaniu prac nad zagadnieniem oraz o konieczności omówienia tematyki w szerszym gronie, tj. z organami i instytucjami, które uczestniczą w procesie inwestycyjnym przedsięwzięć związanych z chowem lub hodowlą zwierząt na różnych jego etapach. Zaproponowano, że na kolejne posiedzenie Grupy roboczej (I kwartał 2017 roku) zostaną zaproszeni przedstawiciele:

- a) Ministerstwa Środowiska (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – do rozważenia)
- b) Krajowego/Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej
- c) Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej
- d) Urzędu Marszałkowskiego
- e) Okręgowej Stacji Chemiczno-Rolniczej

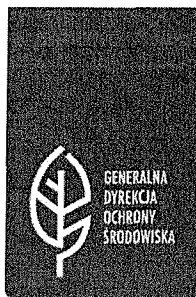

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

Swoją pomoc w organizacji i kontaktach z poszczególnymi instytucjami zaproponowali:

- Pan Tomasz Wilżak i Joanna Szyber – pkt a)
- Pani Natalia Marczykiewicz pkt b) c) d)
- Pan Grzegorz Socha – pkt e)

Ponadto Grupa uznała, że niezbędnym jest przeanalizowanie istniejących opracowań w zakresie wskaźników emisji zanieczyszczeń do powietrza z chowu i hodowli poszczególnych grup zwierząt (kury, indyki, świnie, bydło itd.), wykorzystywanych w raportach o oś do wyliczeń emisji zanieczyszczeń. W tym celu niezbędne jest wyszukanie ekspertów, którzy podejmą się powyższego oraz zaproponują najbardziej właściwe, ale jednakowe dla wszystkich, wskaźniki emisji zanieczyszczeń dla poszczególnych grup zwierząt przy zastosowaniu określonej technologii chowu. Pomogłoby to stworzyć Poradnik/Wytyczne dla inwestorów, rekomendowany do wykorzystania przy opracowywaniu raportów oddziaływania na środowisko.

Dzień drugi – 4 października 2016 r.

Wizyta studyjna w zakładach PESA w Bydgoszczy

Wizytę zaplanowano w związku z tematyką klimatu, która Grupa zajmowała się ponad rok czasu. Inwestowanie w ekologiczne środki transportu i modyfikacja już istniejących (pojazdy szynowe) wpisuje się w zagadnienie związane z klimatem, jego ochroną i zmianami, do których w dużej części doprowadził człowiek.

W latach 80-tych firma nosiła nazwę - Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego. W latach 90-tych była w fatalnym stanie finansowym, na skraju bankructwa. W 2001 roku została wykupiona do przez prywatnego przedsiębiorcę i od tego czasu następował jej sukcesywny rozwój. Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego w Bydgoszczy zmieniły nazwę na Pojazdy Szynowe Pesa Bydgoszcz Spółka Akcyjna Holding.

Najważniejszym celem przedsiębiorstwa stała się budowa pojazdów, a dopiero na drugim miejscu modernizacja i naprawa taboru. Aktualnie firma zatrudnia kilkuset pracowników i produkuje tramwaje do miast w Polsce i Europie (m.in. Litwa, Białoruś, Ukraina, Rosja, Włochy, Niemcy). Firma cały czas doskonali proces produkcyjny poszukując rozwiązań zmniejszających emisję hałasu i proponując na rynkach europejskich coraz nowsze rozwiązania. Pesa planuje budowę nowego centrum badawczo-rozwojowego, które ma stworzyć przedsiębiorstwu warunki niezbędne do prowadzenia badań przemysłowych i prac badawczo-rozwojowych. Projekt wart ok. 6 mln zł został rekomendowany do dofinansowania z Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój 2014–2020.

Fundusze Europejskie
Pomoc Techniczna

Unia Europejska
Fundusz Spójności

